

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Reflecties op wereldburgerschap: in de spiegel van Afghanistan en Nederland

Azizi, M.B.

Citation

Azizi, M. B. (2020, April 9). *Reflecties op wereldburgerschap: in de spiegel van Afghanistan en Nederland*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/87275>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/87275>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/87275> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Azizi, M.B.

Title: Reflecties op wereldburgerschap: in de spiegel van Afghanistan en Nederland

Issue Date: 2020-04-09

Hoofdstuk 1: Het concept wereldburgerschap (kosmopolitisme)

1.1. Inleiding

Met behulp van 'een gevoel van gedeelde pijn en verplichting' naar het concept wereldburgerschap:

“Op 19 maart 2015 werd een 27 jarige Afghaanse vrouw, Farkhunda, in Kabul, de hoofdstad van Afghanistan, in het openbaar op een gruwelijke wijze vermoord. Ze werd gestenigd, toegetakeld met stokken, overreden, van het dak gegoooid en uiteindelijk verbrand. Wij zijn hier in Den Haag, voor het gebouw van het Internationale Gerechtshof, om onze afschuw te tonen voor deze gruwelijke, mens-verachtende misdaad, begaan tegen een onschuldige vrouw. Omdat de Nederlandse staat en de EU en de VN en de NAVO, zich betrokken tonen bij de uitbouw van een civiele rechtsstaat in Afghanistan, roepen wij op tot een niet mis te verstane veroordeling van deze gruweldaad. De Nederlandse overheid heeft de morele plicht om maximale druk uit te oefenen op de regering in Kabul om de daders hun rechtmatige straf te geven. Wij willen gerechtigheid!”³⁷

Deze tekst komt uit een slotverklaring van een bijeenkomst van een groep Afghaanse Nederlanders en mensen met verschillende nationaliteiten; hoofdzakelijk bestaande uit vrouwen, gehouden in reactie op de dood van Farkhunda.³⁸ Deze bijeenkomst vond plaats voor het gebouw van het Internationale Gerechtshof in Den Haag. Farkhunda, zelf een moslima, werd vermoord nadat ze zogenaamd in discussie trad met een moellah die haar abusievelijk beschuldigde van het verbranden van de Koran, het heilige boek van de Islam (uit de bevindingen van een onafhankelijke commissie, aangesteld door Afghaanse overheid en uit de resultaten van de onderzoeken van lagere rechtbanken is later gebleken dat die beschuldiging helemaal niet klopt).³⁹ Deze zaak loopt als een rode draad door dit onderzoek, maar een uitvoerige analyse van dit voorval volgt in hoofdstuk 5, waarin niet alleen de gruwelijke details beschreven worden, maar ook een verband gelegd wordt met de sociale en politieke verhoudingen in Afghanistan en gepleit wordt voor algemene humane principes en waarden.

De boodschap van deze misdaad tegen Farkhunda ging razendsnel de wereld over, niet alleen binnen Afghanistan, maar wereldwijd in bijna alle grote steden. Van Delhi tot Den Haag en van Sidney tot New York kwamen burgers spontaan bijeen om op een vreedzame manier hun verontwaardiging te tonen

³⁷ Deze tekst uit een slotverklaring is geschreven en voorgelezen door de auteur van dit boek. Op zondag 19 Maart 2015 op Carnegieplein 2, Den Haag, van 18:00 tot 20:00.

³⁸ Ibid.

³⁹ Zarghuna Kargar, “Farkhunda: the making of a martyr”, *BBC World News* (11 augustus 2015), <https://www.bbc.com/news/magazine-33810338> (Geraadpleegd op 20 januari 2019).

over deze misdaad, begaan tegen een vrouw in Afghanistan. Je hoeft alleen de naam 'Farkhunda' op internet als zoekterm in te voeren om te zien hoe dit pijnlijke nieuws de wereld in zijn ban genomen heeft. Niet alleen in de grote steden van de wereld, maar ook op lokaal niveau kwamen mensen bijeen om hun medeleven te tonen en uiting geven aan hun roep voor gerechtigheid.

Zo kwam in dezelfde week, op zondag, een kleine groep Afghanen op een plein in het hart van de historische stad Maastricht, bij elkaar. De duisternis was al gevallen toen deze groep het Onze Lieve Vrouwenplein in dezelfde stad verlichtte met kaarsen die gezamenlijk de naam 'Farkhunda' vormden. Om de kaarsen te beschermen tegen de wind vormden de vrouwen een cirkel. Iedereen werd opgeroepen om kort zijn of haar gevoelens over deze misdaad te uiten. Tussen deze groep, vooral vrouwen, stond een Nederlandse vrouw die op haar beurt een boodschap wilde doorgeven.⁴⁰

Wat zij zei is relevant voor de analyse van het concept wereldburgerschap.

Haar woorden reiken ons misschien één van de belangrijke inzichten wat betreft het concept wereldburgerschap (kosmopolitisme) aan. Ze zei: 'Ik spreek jullie taal (Perzisch) niet, maar ik begrijp jullie wel goed, omdat we vandaag in *de taal van menselijke pijn* spreken, de taal van de pijn van Farkhunda! Het gebeurt heel ver weg in Afghanistan en kan helaas morgen op een ander plek in de wereld de mensheid overkomen. Ik voel de pijn tot in mijn hart en ik toon medeleven.'

Haar woorden deden mij denken aan een van de grote verlichtingsfilosofen van Europa, Immanuel Kant, die meer dan twee eeuwen terug zei: "Het is nu met de toename van de (engere of ruimere) gemeenschap onder de volkeren van aarde zover gekomen dat de schending van het recht op één plaats van de aarde *overal* gevoeld wordt."⁴¹

Deze morele boodschap, dit belangrijk ethische concept van de universaliteit van menselijk onrecht, werd op verschillende tijden en plaatsen gehoord, door mensen van verschillend pluimage, uit verschillende hoeken van de wereld. We hebben al het voorbeeld gezien van de grote Europese denker Kant.

Redelijk recent werd deze boodschap ook onder woorden gebracht door Martin Luther King, in een brief van april 1963 uit de gevangenis van Birmingham over de relevantie van mondiale rechtvaardigheid voor de lokale gemeenschap en het individu. "Onrechtvaardigheid op één plaats is een bedreiging voor de rechtvaardigheid overal": aldus King.⁴² Niet alleen vloeit de kosmopolitische klank uit de mond van de Westerse filosoof Immanuel Kant en de Afro-Amerikaanse rechtvaardigheidsstrijder Martin Luther King, ook zeven eeuwen eerder had de grote Perzische dichter en schrijver Sadi Shirazi eenzelfde morele boodschap:

⁴⁰ Bij deze samenkomst was ik zelf ook aanwezig.

⁴¹ Immanuel Kant, *Naar de eeuwige vrede*, 77.

⁴² De accenten op het woord één zijn door mijzelf toegevoegd. Amartya Sen, *Het idee van rechtvaardigheid*, Hessel Daalder en Steven van Luchene (vert) (Rotterdam: Lemniscaat, 2013), 410.

“Human beings are members of a whole,
In creation of one essence and soul.

If one member is afflicted with pain,
Other members uneasy will remain.

If you've no sympathy for human pain,
The name of human you cannot retain!”⁴³

Dit gedicht hangt boven de ingang van het gebouw van de Verenigde Naties in New York. De bovenstaande uitingen laten morele gevoelens van empathie en van gedeelde menselijkheid zien die de grenzen van tijd en ruimte overstijgen. Is er één gedeeld concept aan te wijzen dat aan de basis van de uitspraken van de hierboven aangehaalde denkers staat? Als we met hen denken, kunnen we de volgende vraag stellen: heeft deze grote menselijke solidariteit haar wortels in een begrip van de menselijke conditie? Valt dit te betwijfelen? Kunnen wij redelijkerwijs verwachten dat iedereen zo'n gevoel van solidariteit en begrip voor de waardigheid van iedereen op kan brengen? Later in dit werk zal ik nog uitvoerig op deze vraag ingaan.

Deze bovenstaande uitingen getuigen van een fundamentele vraag naar rechtvaardigheid in de wereld, waarin ideeën van wederzijdse verplichtingen jegens elkaar van belang zijn. Maar de meest voor de hand liggende morele dilemma's zijn weerspiegelingen van het harde feit dat veel mensen in de wereld zich identificeren met een aantal diverse lokale gemeenschappen, die van hen ook loyaliteit eisen. Er heerst een grote onenigheid tussen mensen op het gebied van religie, leefwijzen, onderwijs, de mate van het beschikken over de bronnen van informatie over de wereld en het genieten van de klassieke en sociale grondrechten.

Een gruwelijke misdaad, zoals die in Afghanistan (2015) tegen Farkhunda plaatsvond, door een groep mensen nadat de lokale moellah Zainuddin beschuldigingen had geuit jegens Farkhunda, lijkt alleen al door de grootte van de groep mensen, een manifestatie van de aanspraak op universeel geldende wetten van Allah.⁴⁴ Hier zien we een, misschien wel gevaarlijke, universele pretentie van deze *interpretatie* van de Islam. De moellah acht zich hier dan ook bevoegd om zelf deze zaak 'op te lossen', zonder de noodzaak te voelen de (wereldlijke) autoriteiten hierbij in te lichten. Deze lynchpartij gold voor de daders als een goddelijk bevel. Blijkbaar wordt er van mensen, als leden van een gezin, stam, volk, natie, religie, ook een

⁴³ Zaufishan, “Iranian Poetry 'Bani Adam' Inscribed On United Nations Building Entrance”, *Zaufishan's Muslim Library* (17 september 2011), <http://www.zaufishan.co.uk/2011/09/iranian-poetry-bani-adam-inscribed-on.html#sthash.DOGYRON0.dpuf>. (geraadpleegd 30 Januari 2016).

⁴⁴ Kargar, “Farkhunda: The making of a martyr”, <https://www.bbc.com/news/magazine-33810338>.

bepaalde morele loyaliteit geëist. Voor deze mensen zal het goddelijk bevel zwaarder wegen dan de waarde van de gemeenschap waarvan ze op de aarde deel uitmaken. De moellah spreekt in naam van God en de gewone regering heeft niet meer dan menselijke autoriteit, die in Afghanistan vrijwel altijd een ondergeschikte positie heeft. Dit dilemma demonstreert de paradoxale status van het concept wereldburgerschap of kosmopolitisme, de schijnbare tegenspraak van het concept, die in de oorspronkelijke betekenis van het woord schuilt.

In dit hoofdstuk zal ik een algemene weergave geven van universaliteit, burgerschap en kosmopolitisme, aangezien dit helpt het antwoord te verduidelijken op de vraag wat wereldburgerschap betekent. Ik begin met het weergeven van de etymologische grond van kosmopolitisme. Hierna zal ik ingaan op een morele conceptie van universaliteit, om vervolgens algemeen uit te werken wat burgerschap is. Als laatste geef ik een weergave van de verschillende soorten kosmopolitische theorieën die er zijn, om zodoende een beter beeld te krijgen van wat kosmopolitisme kan behelzen, waardoor makkelijker gezocht kan worden naar de rechtvaardiging en mogelijkheidsvoorwaarden. Dit laatste staat centraal in mijn onderzoek.

1.2. Het concept wereldburgerschap

Het woord ‘kosmopoliet’ heeft een Griekse oorsprong. Het woord is een samenvoeging van de woorden *kosmos* (κόσμος: wereld, universum) en *politês* (πολίτης: burger).

Hiermee worden we meteen al geconfronteerd met een paradox. Een burger is lid van een *polis*, een stadstaat waaraan hij loyaliteit verschuldigd is, terwijl de *kosmos* naar het heelal verwijst. Als men het over kosmopolitisme had, werd daarmee het conventionele idee dat burgers tot een gemeenschap tussen andere gemeenschappen behoorden, verworpen.⁴⁵ Wat kan dan de betekenis van kosmopolitisme zijn, waarmee deze paradox opgelost kan worden? De mens als burger van de kosmos behoort niet begrensd te zijn tot een bepaalde plek of gemeenschap, met uitsluiting van loyaliteit aan andere gemeenschappen, maar behoort tot een universum, wat zich niet laat opdelen in elkaar uitsluitende plaatsen. Oftewel, de particulariteit van het burger-zijn van een polis botst met de universaliteit van de natuur. Hierin ligt het paradoxale van het begrip kosmopoliet. Wanneer je overal thuis bent, ben je tegelijkertijd nergens thuis. Kosmopolitisme zou het voorstel kunnen inhouden om een wereldstaat te vormen die de wereldgemeenschap bestuurt, maar dit is niet wat we tegenwoordig onder kosmopolitisme verstaan. Indien het kosmopolitisme niet het streven naar een wereldstaat inhoudt, wat kan dan de betekenis van het concept kosmopolitisme wel zijn?

Om het concept te begrijpen is het belangrijk eerst in te gaan op wat morele universaliteit betekent, omdat dit een begrip is dat veelal in kosmopolitische theorieën gebruikt wordt. Aangezien ik in de volgende hoofdstukken veelvuldig ‘universeel’ als aangenomen term zal noemen, is het dus handig deze term kort uit te werken, zodat het duidelijk is wat ik hiermee bedoel. Universaliteit heeft in verschillende filosofische vakgebieden een andere betekenis, maar de betekenis waar het hier over zal gaan is de ethische of morele betekenis van universeel. Mijn bedoeling is hier een algemeen beeld te geven van universaliteit,⁴⁶ waarbij ik uit zal gaan van de ‘common sense’ definitie die W. T. Stace hieraan gaf. Stace heeft het in zijn boek *The Concept of Morals*⁴⁷ over de doctrine van de universaliteit van de moraal. “What that doctrine primarily means is that there is a single moral law which *ought* to be accepted by all men, even if as a matter of fact it is not. (...) that the same morality is *applicable* to them in the sense that they ought to recognize and acknowledge it whatever their actual ideas of morality may happen to be. I want to show, not that all men *think* the same things moral, but that the same things *are* moral for all of them, whatever they think.”⁴⁸

Dit begrijpt Stace ook wel als de morele ‘common sense’ van beschaafde menselijkheid. Hiermee wordt de variatie van morele codes tussen culturen en landen irrelevant, want, aldus Stace, hiermee wordt niet

⁴⁵ Appiah, *Cosmopolitanism*, xiv.

⁴⁶ Mijn bedoeling hier is dus om een ‘werkdefinitie’ of algemene uitleg te geven, niet om het debat omtrent wat universeel is en of het überhaupt zou bestaan, aan te gaan.

⁴⁷ W. T. Stace, *The Concept of Morals* (Londen: Macmillan, 1937).

⁴⁸ Stace, *The Concept of Morals*, 228.

een uniformiteit van morele mening verondersteld, maar een uniformiteit van morele waarheid. Het gaat om wat mensen *zouden moeten* doen, ook al zou niemand ooit weten wat dit is. Het is namelijk niet waarschijnlijk dat, als er een enkele morele waarheid of een verzameling van morele waarheden zou bestaan, het grootste gedeelte van de mensheid in *totale* onwetendheid zou verkeren omtrent de geaardheid daarvan.⁴⁹

Er is ook een secundaire betekenis van de universaliteit van moraliteit. Waar de eerste betekenis gaat over de morele wet die door iedereen geaccepteerd zou moeten worden, gaat de tweede betekenis over de erkenning van een gedeelde moraliteit door iedereen.⁵⁰ Hier maakt Stace twee belangrijke punten:

- (1) "First of all, then, I do *not* mean that all the peoples and races of the world take the same views as we do of murder, stealing, suicide, sex intercourse, truthfulness, courage, honesty. We should look, amid differing moral systems, not for a consensus of opinions upon the *particular* duties of life, or the *particular* maxims of morality, but for some recognition of the *general* law of morals. This general law is the principle of altruism. This is the *essence* of morals. And all that is asserted is that all moralities have this for their essence."⁵¹
- (2) "Secondly, I do not mean that all human beings have always accepted the morality of altruism in the form or in the words in which it is expressed in this book. "Act always so as to increase human happiness as much as possible. And at the same time act on the principle that all persons, including yourself, are intrinsically of equal value." It would indeed be ridiculous to maintain that everyone has always accepted this formulation of morality."⁵²

Stace bedoelt overigens niet, als hij het over het principe van altruïsme heeft, dat het overal volledig compleet en ontwikkeld is of gevonden wordt. Samengevat betekent dit dat universaliteit kan bestaan, terwijl er tegelijkertijd de mogelijkheid bestaat voor variatie in particuliere uitvoeringen of plichten. Universaliteit is verenigbaar met verschillen, en heeft in de praktijk vaak verschillende uitvoeringen, maar het idee is dat het onderliggende principe (hoewel misschien anders uitgedrukt) een principe is waar iedereen zich aan zou moeten houden en dat dit al gedeeld wordt door ieder mens. Maar het is wel zo dat de uitwerkingen ervan, de interpretaties en de uitvoeringen zodanig kunnen verschillen dat er geen eer wordt gedaan aan het principe.⁵³

"To sum up what has so far been said. There actually is a single universal morality which all humanity has recognized in the past and recognizes today. But this bold statement does not mean that men's moral ideas about

⁴⁹ Ibid, 229-230.

⁵⁰ Ibid, 231.

⁵¹ Ibid, 233.

⁵² Ibid, 234.

⁵³ Ibid, 243-244.

particular duties or crimes are everywhere the same. It is compatible with the widest differences in such matters. It is compatible with an almost universal refusal to admit that that principle is the true law of morals at all. Finally, it does not mean that the principle of altruism, in any shape or form, appears in all moral codes in an easily recognizable or fully developed form. What it does mean is that the principle of altruism (...) is the abstract statement of that which, whether as vague feeling or as conceptual idea, is everywhere the moving spirit and the inner life of whatever morality exists. Here it is no more than a scarcely visible seed. There it is a full grown tree. Here it is dim and misty. There it shines out with the purity of a star. Here it is overlaid and encrusted with barbarities. There it is found nearly pure. Wherever there is morality at all, there, in that place, there is altruism in greater or less degree. Where there is no altruism and there may be, for all I know, tribes of men so low that they exhibit no altruism at all, though I doubt it there, in that place, there is no morality.”⁵⁴

Nu duidelijk is wat met universaliteit bedoeld wordt, zal ik nu ingaan op het andere concept dat samenhangt met wereldburgerschap, te weten burgerschap.

Elke poging om het concept burgerschap te karakteriseren is problematisch, omdat een kernconcept vaak arbitrair wordt.⁵⁵ Er wordt dan één notie op een voetstuk geplaatst als het ‘ware’ concept burgerschap. Er is echter een gemeenschappelijke kern aan (bijna) alle definities van burgerschap, te weten (1) het formeel de status hebben van lidmaatschap van een politieke en wettelijke entiteit en (2) het hebben van een particulier soort rechten en plichten binnnen die entiteit die iemand doet onderscheiden van ofwel een onderdaan of een bezoeker aan de ene kant, en aan de andere kant van een vriend, buurman of goede samaritaan. Als burger ben je dus geen onderdaan, noch is een vriendschappelijke relatie een burgerlijke relatie. Er zijn wel verschillende concepties over de criteria van lidmaatschap, de vorm van politieke en legale instituties, de inhoud van de rechten en plichten en welke normen en attitudes burgers moeten uitoefenen om aan de rechten en plichten te voldoen. Maar de consensus is wel dat het een politiek en wettelijk begrip is, die een conditie creëert van burgerlijke gelijkheid tussen diegenen die het bezitten in verhouding tot de eisen en verantwoordelijkheden die het aan diegenen geeft en ervan vereist. Bovengenoemde gemeenschappelijke kern lijkt tegen het huidige gebruik in te gaan, waarbij burgerschap een grote reikwijdte beslaat van sociaal gedrag en ethische

⁵⁴ Ibid, 243-244.

⁵⁵ Ook is de vorming van burgerschap altijd van een maatschappelijke en politieke context afhankelijk. Niet alleen omdat politiek-filosofen al eeuwen van mening verschillen over de vraag welke rol de burger in de maatschappij zou moeten spelen, maar vooral door het feit dat deze rol afhankelijk is van het tijdperk, evenals het type staat of samenleving waartoe de burger behoort. Het is dus bepalend of men bijvoorbeeld in een democratisch systeem, een totalitaire staat of een tribale samenleving leeft.

attitudes betreffende een diverse set van subjecten, niet slechts individuen, maar ook groepen, bedrijfslichamen en zelfs dieren. Deze gaat verder dan enige formele status of de legale en politieke rechten en plichten die gegeven worden door staten, internationale instituties of andere lichamen. In deze zin refereert het ook aan buurmanschap of persoonlijke verantwoordelijkheden zoals het stemmen in verkiezingen of het recht hebben op specifieke voordelen. Het gevolg hiervan is dat de term haar onderscheidende vermogen heeft verloren en synoniem wordt met rechtvaardig of goed handelen betreffende anderen, in plaats van dat burgerschap een specifiek type van relatie voortbracht door bepaalde legale en politieke uitingen. Dit vereist dan ook een herzien van het bestaande statensysteem welke de hoofdcontext vormt voor burgerschap, of het nu gaat om trans-statelijke rechten en plichten, of dat bepaalde taken van burgerschap beter in een informele context gerealiseerd kunnen worden.⁵⁶

Deze twee vormen van burgerschap (de gemeenschappelijke kern en het huidige gebruik) kunnen verbonden worden aan de twee hoofdconcepties van burgerschap: de intrinsieke en de instrumentele conceptie. “The intrinsic account sees citizenship as constitutive of a certain form of political life in which individuals view themselves as equal members. By contrast, the instrumental account sees citizenship and its related institutions as mechanisms for promoting the rights and interests of individuals in a just and equitable way.”⁵⁷

De intrinsieke conceptie gaat ervan uit dat burgers anderen *altijd* als gelijke burger behandelen, binnen een begrensde politieke gemeenschap. Burgerschap is dus omwille van zichzelf belangrijk. De instrumentele conceptie daarentegen wijst de begrensde politieke gemeenschap af en stelt dat we alle mensen (en soms zelfs niet-mensen) als medeburger moeten behandelen. Burgerschap wordt hierdoor een instrument om rechten en plichten te bewerkstelligen. Hoewel de concepties elkaar op vele wijzen overlappen, zoekt de intrinsieke conceptie naar diepte ten koste van reikwijdte en zoekt de instrumentele conceptie reikwijdte ten koste van diepte.⁵⁸

De vraag naar de conditie van burgerschap is onlosmakelijk verbonden met de politiek-theoretische vraag naar hoe men de organisatie van een democratische samenleving kan vormgeven en de vraag naar de rechtvaardiging en de grondslagen waarop en hoe dit juridisch geïnstitutionaliseerd kan worden? Mensen nemen immers in de eerste plaats deel aan het politieke proces als burger *van* een bepaalde staat. Hier valt dan ook een rechtstheoretische vraag mee samen. De begrippen burger, staat en democratie veronderstellen elkaar wederzijds, vanuit een *normatief* perspectief van erkenning van gelijke rechten voor burgers bezien. Echter is de toewijzing van een dergelijke status aan een burger nooit een vanzelfsprekendheid.

⁵⁶ Richard Bellamy, “Introduction”, in: Richard Bellamy (red), Madeleine Kennedy-Macfoy (red), *Citizenship, Critical Concepts in Political Science Volume 1, What is Citizenship? Theories of Citizenship: Classic and Contemporary Debates* (London and New York: Routledge, 2014) 2-3.

⁵⁷ Bellamy, “Introduction”, 3.

⁵⁸ Ibid.

Burgerschap zelf wordt ook als voorwaarde gezien van een gezonde en stabiele moderne democratie. Niet slechts de rechtvaardigheid van de basale instituties is van belang, maar ook de kwaliteiten en attitudes van de burgers van een staat: “their sense of identity, and how they view potentially competing forms of national, regional, ethnic, or religious identities; their ability to tolerate and work together with others who are different from themselves; their desire to participate in the political process in order to promote the public good and hold political authorities accountable; their willingness to show self-restraint and exercise personal responsibility in their economic demands, and in personal choices which affect their health and the environment.”⁵⁹ Zonder burgers die deze kwaliteiten en attitudes bezitten, worden democratieën moeilijk regeerbaar of zelfs instabiel. De staat van een democratie is dus afhankelijk van de burgers.⁶⁰

Zoals opgemerkt in de inleiding is de poging om in de huidige tijd burgerschap te verbinden met liberaal-nationalisme problematisch, aangezien het de behoefte negeert voor een meer kosmopolitische of transnationale conceptie van democratie. Terwijl liberale natievorming in het verleden bijgedragen heeft aan de versterking van democratie op nationaal niveau, is wat we nu nodig hebben (in een tijd van een steeds globaler wordende wereld) een meer globale conceptie van democratisch burgerschap gericht op supranationale of internationale instituties zoals de EU, de V.N. of de Wereldbank. Een reden waarom we zulke internationale instituties willen versterken is dat we geloven in de noodzaak om middelen te verplaatsen van burgers van rijke landen naar burgers van arme landen. Oftewel, we hebben kosmopolitische politieke instituties nodig, omdat we geloven in een kosmopolitische conceptie van rechtvaardigheid. Los daarvan zijn er drie redenen om internationale politieke instituties te handhaven, namelijk problematiek omtrent globalisering, klimaatproblematiek en internationale veiligheid. De instituties die we nodig hebben passen niet goed in bestaande op de natie gebaseerde theorieën van democratie. Op dit moment wijzen transnationale organisaties ons op een groot democratisch tekort en hebben ze weinig politieke legitimiteit in de ogen van burgers. Ze zijn basaal gezien georganiseerd door intergouvernementele relaties met weinig of geen inbreng van individuele burgers. Daarbij hebben deze instituties zich zo ontwikkeld dat ze alleen reageren op specifieke behoeften zonder dat er een onderliggende theorie of model bestaat over de soorten van transnationale instituties die wenselijk zijn, hoe ze bestuurd zouden moeten worden, hoe ze zich tot elkaar zouden moeten verhouden of wat voor soort principes hun structuur en handelingen zouden moeten reguleren. Hierdoor wordt het steeds helderder dat we de natiestaat niet langer als de enige of dominante context voor politieke theorie kunnen nemen. We hebben dus een meer kosmopolitische conceptie van democratie en bestuur nodig die expliciet deze problemen aanpakt.⁶¹

⁵⁹ Kymlicka, *Contemporary Political Philosophy*, 285.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid, 312-314.

Nu een begrip is verkregen van wat in algemene zin universaliteit en burgerschap inhouden, kan gekeken worden naar wat wereldburgerschap kan inhouden.

Wereldburgerschap kent verschillende tradities en heeft door de geschiedenis heen verschillende betekenissen gehad. Het is dus een ambigu begrip. Zowel de gebruikelijke terminologie als de benaderingswijzen hoe wereldburgerschap geïmplementeerd zou kunnen worden, variëren enorm. Voor dit onderzoek is het belangrijk om hier helderheid over te verschaffen: specifiek welk concept van wereldburgerschap ik zelf zou hanteren betreffende de toepassingsvormen in het onderwijscurriculum. Hiervoor zal ik gebruik maken van de typologie van Oxley en Morris en die van Veugelers.⁶²

Ik begin met de typologie van Oxley en Morris. Ten eerste moet er een onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende concepten waarop wereldburgerschap gebaseerd is en de vormen van handelen (of bredere attitudes en gedragsopvattingen) waarmee wereldburgerschap gerealiseerd zou kunnen worden. Op deze basis kunnen acht categorieën of types geïdentificeerd worden, welke weer in twee groepen worden ingedeeld, te weten (1) kosmopolitische concepten en (2) ‘advocacy-based’ concepten.⁶³

De eerste groep kosmopolitische concepten bestaat uit de volgende vier categorieën: (1) Politiek Wereldburgerschap, (2) Moreel Wereldburgerschap, (3) Economisch Wereldburgerschap en (4) Cultureel Wereldburgerschap.

1. *Politiek Wereldburgerschap*: Wereldburgerschap krijgt hier een politieke status, de wereldburger behoort toe aan een kosmopolitische democratie of is burger van een wereldstaat. Ook zijn er meer radicale interpretaties zoals het anarchokosmopolitisme van Gabay, welke stelt dat kosmopolitisme niet ingepast kan worden in een wereld- of natie-statelijk systeem, maar dat een anarchistische of libertarisch-socialistische maatschappij nodig is om een kosmopolitische ethiek te ontwikkelen die egoïstisch eigenbelang te boven kan komen.⁶⁴ De nadruk ligt op de relatie van het individu ten opzichte van de staat en andere politieke instituties, specifiek in de vorm van de kosmopolitische democratie. (Belangrijke theoretici van politiek wereldburgerschap zijn onder andere: Kant, Held, Wendt en Gabay)
2. *Moreel Wereldburgerschap*: Deze vorm gaat uit van het idee dat menselijke wezens tot een enkele morele gemeenschap behoren. Globale ethiek is daarmee noodzakelijk universeel, omdat morele waardes universeel geaccepteerd moeten worden om effectief te kunnen zijn. In hoeverre de globale ethiek boven lokale of particuliere morele verplichtingen staat, is controversieel. Er zijn twee vormen van moreel wereldburgerschap die een antwoord geven op deze vraag: (1) speciale

⁶² Laura Oxley & Paul Morris, “Global Citizenship: A Typology for Distinguishing its Multiple Conceptions”, *British Journal of Educational Studies* (2013), 301-325.

Wiel Veugelers, “The moral and the political in global citizenship: appreciating differences in education”, *Globalisation, Societies and Education* (2011), 473-485.

⁶³ Oxley & Morris, “Global Citizenship”, 305.

⁶⁴ Ibid, 307-308.

verplichtingen zijn moreel arbitrair en patriottisme is moreel onacceptabel. (2) globale morele ethiek komt voort uit een synthese van liberaal universalisme en communitarisme. Het idee hierbij is dat de nationale identiteiten die mensen aan natie verbinden, ook zorgen voor een morele binding (en een plicht) jegens anderen in de wereld. De beroemdste voorbeelden van moreel wereldburgerschap zijn de verklaringen van universele mensenrechten.⁶⁵ De focus ligt op de ethische positionering van individuen en groepen ten opzichte van elkaar, vaak met betrekking tot mensenrechten. (Voorbeelden: Stoa, Kant, Nussbaum, Appiah)

3. *Economisch Wereldburgerschap*: Deze vorm gaat over wereldburgerschap als het samengaan van individualisme, universaliteit en algemeenheid met de economische sfeer. Er zijn grofweg twee groepen theorieën die onderscheiden kunnen worden binnen dit type wereldburgerschap. De eerste groep verbindt neoliberalisme en kapitalisme met het samenvallen van het individualisme met de economische sfeer. Een van de vormen van deze eerste groep stelt dat ondanks oppervlakkige verschillen, individuen dezelfde fundamentele behoeftes hebben en doordat individuen in hun eigenbelang handelen, handelen ze ook in het belang van de wereld. Vaak wordt dit dan verbonden met noties van competitie, de vrije markt en menselijk kapitaal, middels het neoliberalisme. Deze vorm van economisch wereldburgerschap heeft dus in principe geen morele en politiek kosmopolitische principes. De tweede groep theorieën wordt 'Global Business Citizenship' genoemd, waarin gesteld wordt dat bedrijven, vanuit verantwoordelijke, ethische bedrijfspraktijken de wereld leiden naar een bevorderlijke en juiste globalisering van alle mensen in de wereld.⁶⁶ De nadruk ligt op wisselwerking tussen macht, vormen van kapitaal, arbeid, grondstoffen en de menselijke conditie, vaak voorgesteld als internationale ontwikkeling. (Voorbeelden: Hayek, Friedman)
4. *Cultureel Wereldburgerschap*: Hier gaat het over een houding van openheid jegens mensen op een andere plek, door interesse te tonen in andere culturele praktijken, te reizen, lezen en persoonlijk contact te hebben met andere culturen. Hierdoor creëert men een persoonlijke identiteit als kosmopoliet. Ook vertoont het vaak de volgende vier elementen: (1) burgerschap in minimale zin betekent dat een burger de dominante taal kan spreken, genegen is de wet te volgen en morele, politieke en sociale kennis heeft. Burgerschap in maximale zin betekent dat de bovengenoemde kenmerken het hoogste niveau hebben bereikt. Bovendien heeft dit een kwalitatief aspect: een burger in maximale zin is cultureel competent; (2) culturele competentie, welke het idee bevat van een cultureel en intellectueel ontwikkeld persoon, die een actief onderdeel is van de cultureel bloeiende maatschappij; (3) wereldburgers moeten culturele

⁶⁵ Ibid, 308.

⁶⁶ Ibid, 309.

praktijken evalueren vanuit een ethisch perspectief; (4) wereldburgers moeten leven in een maatschappij die verwant is aan een multiculturele maatschappij, aangezien om een wereldburger te zijn, iemand actief deel moet nemen aan een veelheid van culturen.⁶⁷ De focus ligt op symbolen die leden van maatschappijen verenigen en uit elkaar drijven, met specifieke nadruk op globalisering van kunst, media, taal, wetenschap en technologie. (Voorbeelden: J.S. Mill, De Ruyter, Spiecker)

De tweede groep concepten wordt getypeerd als ‘advocacy-based’, welke in tegenstelling tot de eerstgenoemde concepten, niet uitgaat van een filosofisch-universalistische aanpak, maar zich meer op vormen van handelen richt, waarmee wereldburgerschap gerealiseerd zou worden. Hier worden de volgende vier categorieën onderscheiden: (5) Sociaal Wereldburgerschap, (6) Kritisch Wereldburgerschap, (7) Ecologisch Wereldburgerschap en (8) Spiritueel Wereldburgerschap.

5. *Sociaal Wereldburgerschap*: Een vorm van wereldburgerschap dat transnationaal activisme omvat, en die de groei van de wereldburgerlijke maatschappij als deel van zijn beweging verklaart. Dit sluit aan bij zowel (kapitalistisch, institutioneel, kosmopolitisch) universalisme als (gelokaliseerd, ‘grass-roots’ post-koloniaal) relativisme. De ideologische basis voor sociaal wereldburgerschap is erg complex en divers, want universalistische theorieën hebben vaak een basis die niet te verenigen is met relativistische theorieën. Bij sociaal wereldburgerschap ligt de nadruk op onderlinge verbondenheid van individuen en groepen om de stem van het volk te laten horen. Dit wordt ook wel de wereldburgerlijke maatschappij genoemd. Hier is het ook van belang aan te geven dat het gaat om een wereldburgerlijke *maatschappij*, niet om een wereldstaat.⁶⁸
6. Kritisch Wereldburgerschap wordt vaak als direct tegengesteld aan de eerste groep kosmopolitische concepten, welke dan vaak gelijkgesteld worden aan zowel westerse uitbuiting en imperialisme, als deel van een ‘beschavingsmissie’⁶⁹. Kritisch wereldburgerschap heeft de neiging een vorm van contra-hegemonie te onderschrijven (of soms tegen het idee van hegemonie zelf te zijn), waarbij de nadruk wordt gelegd op de analyse van, en kritiek op, onderdrukkende globale structuren, waarbij deze vorm ook verbonden is met het idee van de politiek van sociale transformatie. De nadruk ligt hier op het aanpakken van ongelijkheid en onderdrukking, waarbij gebruik wordt gemaakt van een kritiek op sociale normen om zodoende mensen tot actie aan te zetten om de positie van onteigende/onderdrukte bevolkingsgroepen te verbeteren. Het is hier belangrijk om deze vorm van wereldburgerschap te onderscheiden van

⁶⁷ Ibid, 310-311.

⁶⁸ Ibid, 311-312.

⁶⁹ Hiermee wordt bedoeld dat, volgens het Kritische Wereldburgerschap, de eerste vier categorieën uitgaan van het idee dat wij, als het Westen, beter weten wat rechten van mensen zijn, beter zouden weten wat goed voor hen is en (economisch-geopolitieke) belangen in gebieden hebben, dan mensen in gebieden waar mensenrechtenschending plaatsvindt, en dat we daarmee de plicht hebben onze, zogenaamd ‘superieure’ beschaving te brengen naar landen die dit niet hebben.

sociaal wereldburgerschap, want hoewel sociaal wereldburgerschap vaak ook ideeën omvat die overeenkomen met kritische, poststructuralistische en postkoloniale werken, heeft sociaal wereldburgerschap eerder de neiging een pragmatische aanpak te hanteren en te werken *binnen* institutionele grenzen, terwijl kritisch wereldburgerschap vaak niet pragmatisch te werk gaat en vooral *buiten* institutionele grenzen te werk gaat.⁷⁰ (Voorbeelden: Said, Marx, Freire, Tully)

7. Ecologisch Wereldburgerschap: De globale omvang van klimaatproblemen betekent dat het een thema is dat vaak overeenkomt met wereldburgerschap, zeker in de context van onderwijs, maar een onderscheidende conceptie van ecologisch wereldburgerschap komt niet veel voor. Er bestaan hier grofweg twee uitgangspunten: (1) ecocentrisch (de aarde of de natuur als een wezen dat bescherming nodig heeft) en (2) antropocentrisch (de rechten van levende menselijke wezens in de wereld op schone lucht, vers drinkwater en onbesmet voedsel enerzijds en anderzijds de rechten van toekomstige generaties om dezelfde rechten te genieten). Ecologisch wereldburgerschap manifesteert zich meestal op gebieden van de overheid, de wereldburgerlijke maatschappij of binnen de bedrijfswereld. Hoewel deze vorm meestal samengaat met andere vormen van wereldburgerschap, verdient deze vorm, door de nadruk op klimaat en ecologie, haar eigen categorie. Deze conceptie houdt dus in dat er een ecologisch bewustzijn is van de fundamentele intergerelateerdheid van alle aspecten van de aarde, vanuit een antropocentrisch of ecocentrisch perspectief.⁷¹ De nadruk ligt hier op het veranderen van de manier hoe mensen met hun natuurlijke leefomgeving omgaan. (Voorbeeld: Dobson)
8. Spiritueel Wereldburgerschap: Deze conceptie hangt meestal een vorm van holisme aan en maakt verbindingen tussen geloof (of emotie) en onze relatie tot de wereld. Een voorbeeld hiervan is het idee dat een dieper begrip van het zelf en de maatschappij, gecombineerd met metafysische plicht tot een begrip van de wereld zal leiden, welke verder gaat dan het rationele, empirische verlichtingsmodel: een vorm van transcendentie. Spiritueel wereldburgerschap is vaak te vinden in religieuze leerstellingen, geloof-gebaseerde meditaties en bepaalde vormen van humanisme (hoewel, niet het antireligieus seculier humanisme), specifiek humanistische teksten, waarin affectieve elementen benadrukt worden die de rationalistische filosofie transcenderen en niet empirisch gemeten kunnen worden. Geloof-gebaseerde holistische manifestaties van wereldburgerschap zijn ook veel te vinden. Veel religies bevorderen maxims als de Gouden Regel (behandel anderen zoals jij door anderen behandeld wil worden), benadrukken nederigheid, empathie en liefdadigheid jegens de gehele mensheid, en richten zich op het najagen van globale sociale rechtvaardigheid.⁷² De focus ligt hier op het niet-wetenschappelijk

⁷⁰ Oxley & Morris, "Global Citizenship", 312-313.

⁷¹ Ibid, 313-314.

⁷² Ibid, 315.

aspect van menselijke relaties. Er wordt vooral de plicht tot zorg, liefde, spirituele en emotionele banden, benadrukt. (Voorbeeld: Golmohamad)

Zoals Oxley en Morris zelf stellen, zijn de bovengenoemde categorieën niet vaststaand of absoluut, vele concepties van wereldburgerschap overlappen elkaar en combineren diverse elementen van de categorieën. Niettemin zijn de acht categorieën een sterk middel om het onderwijscurriculum te analyseren.⁷³ Ook is deze typologie geschikt om verschillende beleidsvoorstellen op hun bruikbaarheid te beoordelen, om zodoende de voorgestelde elementen van wereldburgerschap in kaart te brengen en de meest bruikbare (of in het huidige curriculum ontbrekende) elementen te bevorderen. Deze typologie geeft de ambiguïteiten in het concept een plaats, waarmee de ambiguïteit van het begrip niet meer problematisch is. Daarmee wordt het begrip in een bredere sociale context geplaatst, waarmee het kan dienen om de praktijk van actief burgerschap te bevorderen.

Een andere relevante typologie om de relatie tussen onderwijs en wereldburgerschap te onderzoeken is het onderscheid dat Wiel Veugelers maakt. Hij onderscheidt, op basis van theoretisch en empirisch onderzoek, drie vormen van modern wereldburgerschap, namelijk (a) open wereldburgerschap, (b) moreel wereldburgerschap en (c) sociaal-politiek wereldburgerschap. Hieraan worden zeven concrete educatieve elementen verbonden.

- a. Open Wereldburgerschap: Deze vorm ziet dat de wereld kleiner is geworden, waarmee er meer interdependentie tussen delen van de globale wereld is en er meer mogelijkheden zijn voor culturele diversiteit. Open Wereldburgerschap wordt verbonden met de volgende twee concrete educatieve elementen.
 1. Als een gevolg van globalisering, zijn mensen meer verbonden met elkaar geworden. Daarmee wordt het noodzakelijk om *kennis* te hebben van andere culturen om samenwerking mogelijk te maken (*kennis*).
 2. Vanuit wereldburgerschap ben je gericht op de globale wereld als geheel en moet je daardoor een *open houding* voor nieuwe ervaringen aannemen (*open houding*).⁷⁴
- b. Moreel Wereldburgerschap: Deze vorm is gebaseerd op morele categorieën als gelijkheid en mensenrechten, waarbij men belang hecht aan verantwoordelijkheid voor de wereld als geheel. Open Wereldburgerschap wordt verbonden met de volgende vier concrete educatieve elementen.
 3. Wereldburgerschap betekent het *waarderen van verschillen* tussen mensen en groepen (*diversiteit*).

⁷³ Ibid, 316.

⁷⁴ Veugelers, "The moral and political in global citizenship", 473-485, 483.

4. Wereldburgerschap veronderstelt dat je bereid bent te werken voor het *vergroten van mogelijkheden* van alle mensen om een fatsoenlijk bestaan te genieten (*vergroten van mogelijkheden*).
 5. Wereldburgerschap veronderstelt dat je *verantwoordelijkheid* neemt voor de globale wereld als geheel en voor de mensheid (*verantwoordelijkheid nemen*).
 6. Wereldburgerschap heeft een *globaal* en een *lokaal onderdeel*. Op lokaal niveau heb je net zo goed kennis nodig, een open houding, verantwoordelijkheid, vergroten van mogelijkheden en waardering van verschillen (*lokaal onderdeel*).⁷⁵
- c. Sociaal-politiek Wereldburgerschap: Deze vorm is gericht op het veranderen van politieke machtsverhoudingen in de richting van meer gelijkheid en met de waardering van culturele diversiteit. Open Wereldburgerschap wordt verbonden met het volgende concrete educatieve element.
7. Wereldburgerschap is zich bewust van *sociale en politieke verhoudingen* en streeft naar meer *gelijke* verhoudingen. (*gelijkheid in verhoudingen*)⁷⁶

Deze typologie verbindt educatieve elementen met wereldburgerschapstheorieën, maar zowel de elementen, als de types van wereldburgerschap zijn niet vaststaand of absoluut. In plaats daarvan vormen ze, net als de voorgaande typologie van Oxley en Morris, handvatten om wereldburgerschapsvorming in het onderwijs te beschouwen. Er zijn ook overeenkomsten tussen de twee typologieën. Je zou kunnen zeggen dat ‘open wereldburgerschap’ van Veugelers overeenkomt met ‘sociaal wereldburgerschap’ van Oxley en Morris. ‘Moreel wereldburgerschap’ is te vinden in het concept van ‘moreel wereldburgerschap’ in de eerste typologie en ‘sociaal-politiek wereldburgerschap’ is te vinden in politiek, economisch en sociaal wereldburgerschap bij de eerste typologie. Maar het is duidelijk dat de nadruk bij beide typologieën anders ligt. Waar bij de typologie van Oxley en Morris er een sterkere nadruk ligt op wereldburgerschapstheorieën zelf en hoe de elementen van die theorieën (mogelijk) toepasbaar zijn in het onderwijs(curriculum), ligt bij het onderzoek van Veugelers sterker de nadruk op wat er in het onderwijs kan gebeuren om wereldburgerschapsvorming te realiseren en op het zichtbaar maken van verschillende invullingen van wereldburgerschap.

In hoofdstuk 5 wordt onderzocht hoe deze typologieën gebruikt kunnen worden om de relatie tussen onderwijs en wereldburgerschap uit te diepen en zal ik uitweiden over de rol die deze typologieën kunnen spelen om wereldburgerschapsonderwijs concreet vorm te geven. Voor nu geven de typologieën een algemeen beeld weer van wat wereldburgerschap is en kan zijn, en duiden ze op het complexe en

⁷⁵ Ibid, 483.

⁷⁶ Ibid, 483.

variërende karakter van wereldburgerschap. Doordat de typologieën een algemene indeling geven, wordt er wel een duidelijk beeld gegeven welke elementen allemaal een rol (kunnen) spelen.

1.3. Conclusie

Het concept wereldburger is problematisch in die zin dat het wel haast onmogelijk is een sluitende definitie te geven. Kosmopolitisme blijft in de intellectuele gemeenschap een omstreden concept. Eerder wordt het concept flexibel (fluïde) uitgedrukt op een beschrijvende manier.⁷⁷ Aan de hand van dit hoofdstuk kan een antwoord geformuleerd worden op de in de inleiding (van dit hoofdstuk) gestelde vraag: *wat is wereldburgerschap (kosmopolitisme)?*

De oorsprong van de term kosmopolitisme ligt in Griekenland en deze kan vertaald worden met wereldburger, welke een paradoxale inhoud betreffende de loyaliteit heeft. Hierna is er een algemeen beeld gegeven van universaliteit en burgerschap. Universaliteit (in morele zin) gaat uit van het door Stace geformuleerde principe van altruïsme. Hoewel het anders geformuleerd kan zijn en in verschillende vormen kan voorkomen is dit principe altijd noodzakelijk voor moraliteit. In deze zin wordt ook over universaliteit gesproken als het over kosmopolitisme gaat, hoewel het niet betekent dat elke vorm van kosmopolitisme per definitie een claim legt op universaliteit.

Een uitwerking van het concept burgerschap zal altijd problematisch worden, maar er kan wel een algemene kern onderscheiden worden: lidmaatschap en een particulier soort rechten. Over de invulling hiervan bestaan misschien verschillen, maar beide zijn noodzakelijk om het concept te begrijpen. In de huidige tijd wordt de term ook gebruikt voor soorten sociaal gedrag en ethische attitudes, en als dit gebeurt, heeft dit consequenties voor het bestaande statensysteem. Deze twee vormen van het concept kunnen verbonden worden aan de twee concepties van burgerschap: de intrinsieke conceptie en de instrumentele conceptie. De intrinsieke conceptie richt zich op een bepaalde vorm van politiek leven, waarbij individuen elkaar beschouwen als gelijken en de instrumentele conceptie ziet burgerschap als een mechanisme om rechten en belangen op een gelijkwaardige wijze te bereiken en versterken. Naast deze twee concepties bestaat de wederzijdse veronderstelling van de begrippen burger, staat en democratie, vanuit een normatief perspectief gekeken. Maar burgerschap is ook een voorwaarde voor een moderne democratie, zowel de basale instituties als de kwaliteiten en attitudes van de burgers. Hoewel burgerschap soms expliciet met liberaal-nationalisme wordt verbonden, is dit problematisch, doordat er behoefte is aan een kosmopolitische conceptie van democratie. Doordat (een Westerse conceptie van) democratie en burgerschap in de huidige tijd verbonden zijn met een globale conceptie van rechtvaardigheid, zijn er internationale instituties nodig. Deze internationale instituties moeten globale problematiek kunnen aanpakken en dit wordt moeilijk met een op de natie gegronde theorie van democratie.

Hierdoor ontstond er een kader waarbinnen kosmopolitisme begrepen kon worden. Zo is er een algemeen overzicht gegeven van kosmopolitische theorieën.

⁷⁷ David T. Hansen, *The Teacher and the World: A Study of Cosmopolitanism as Education* (New York: Routledge, 2011) 15.

Oxley & Morris onderscheiden twee soorten wereldburgerschapconcepten, te weten kosmopolitische concepten en ‘advocacy-based’ concepten. Politiek, Moreel, Economisch en Cultureel Wereldburgerschap vallen binnen de kosmopolitische concepten en Sociaal, Kritisch, Ecologisch en Spiritueel Wereldburgerschap vallen binnen de ‘advocacy-based’ concepten. Deze types geven een overzicht over wat wereldburgerschap allemaal kan zijn. Alleen hieruit blijkt al dat wereldburgerschap geen eenduidig begrip is. De typologie van Veugelers versterkt ook ons begrip van wereldburgerschap met zijn indeling van Open, Moreel en Sociaal-politiek wereldburgerschap.

Omdat er geen eenduidige definitie van kosmopolitisme gegeven kan worden, is het handig om wel een werkdefinitie te hebben, zodat er enigszins een beeld gevormd kan worden van wat wereldburgerschap is, ook al geeft het niet de volledige strekking weer. Wereldburgerschap in zijn algemeenheid gaat over enerzijds de verantwoordelijkheden en plichten die je hebt ten opzichte van je medewereldburgers (filosofisch-universalistische aanpak) en anderzijds over hoe de wereld veranderd kan worden om aan alle mensen de rechten en leefsituatie toe te kennen waar ze recht op hebben (handelingsgerichte aanpak). Op basis hiervan is het mogelijk om een werkdefinitie op te stellen. In deze dissertatie wordt de volgende werkdefinitie van wereldburgerschap gehanteerd: *het besef dat je lid bent van een gemeenschap van mensen in de wereld, die niet ophoudt bij de grenzen van de eigen lokale of nationale gemeenschap.*

Heeft men het over een samenleving die een model van een democratische rechtstaat hanteert, zoals in Nederland, dan is het waarschijnlijk dat door de verwerving van bepaalde sociale en klassieke grondrechten in deze samenleving een aanzienlijke meerderheid van de bevolking voor dezelfde normen zal kiezen, zoals vrijheid van meningsuiting, de gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen, religieuze keuzevrijheid en klassieke en sociale grondrechten. Dit staat in schril contrast tot een pseudo-staat als Afghanistan. In dit laatste bestuurssysteem wordt de notie van ‘burger’ vervangen door ‘onderdaan’. In het Nederlandse voorbeeld wordt vooral gesproken over de rechten van burgers, terwijl in Afghanistan de plichten van de ‘onderdaan’ centraal staan. Het begrip burger is nog steeds vreemd voor de grondwet en politieke cultuur van Afghanistan. In de huidige grondwet van Afghanistan, die in 2004 onder toezicht van de V.S. en haar bondgenoten tot stand is gekomen, ontbreekt de notie van burger, in plaats daarvan werd voor de notie van onderdaan gekozen.⁷⁸ Deze stap vormt een grote belemmering voor de vorming van een open en democratische samenleving. Dit heeft bijgedragen aan het uitstellen van de vorming van burgerschap in het hedendaagse Afghanistan.

Voordat we ons verder verdiepen in de verhouding tussen staat en burgers of onderdanen binnen de concrete voorbeelden van deze twee samenlevingen in mondiale context, is het van groot belang om licht te werpen op de omstandigheden die hebben bijgedragen aan de versterking van de status van

⁷⁸ Islamitische Republiek Afghanistan, *Grondwet van Afghanistan* (Afghanistan, 2004) Artikel 4.

De grondwet van Afghanistan uit 2004 werd opgesteld onder toezicht van de reeds genoemde Khalilzad, het gegeven dat hij, als afgezant, invloed had op de formulering van de grondwet, betekent dat ook deze formulering de goedkeuring had van Khalilzad en ook van de V.S. (Opvallend is overigens dat in een aantal onofficiële vertalingen van de Afgaanse grondwet onderdaan met burger wordt vertaald, wat incorrect is).

burgers vanuit een historisch perspectief. Opvallend is dat de conditie van het burgerschap historisch gezien altijd betrekking heeft op de verschillende invullingen van menselijke waardigheid. In de nu volgende historische expositie zal ik de interne samenhang tussen burgerschap en wereldburgerschap trachten te verhelderen. Het verhaal van Farkhunda en het schenden van haar rechten wat hieruit spreekt, zal ik als toetssteen gebruiken betreffende de juistheid van de concepten.